उराँउ समुदायको सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन

शोधकर्ता

बालकृष्ण अधिकारी

परीक्षा रोल नं : २१४००४०

त्रि.वि.वि.दर्ता नं. : ९-२-२१४-९९-२००७

शैक्षिक बर्ष : २०७०/०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्.) द्वितीय वर्षको स्वास्थ्य शिक्षा **(H.Ed.598)** पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत शोधपत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

सुन्दरहरैँचा, मोरङ

२०७४

उराँउ समुदायको सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन - बालकृष्ण अधिकारी

घोषणा पत्र

म यो घोषाणा गर्दछु कि मोरङ जिल्ला बुढीगंगा गाउँपालिका वार्ड नं. ६ र ७ स्थित उराउँ समुदायमा सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यास अध्ययन विषयमा अध्ययन गरिएको छ । यस अनुसन्धानलाई पूरा गर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्पूर्ण नीतिनियमहरूको पालन गरी तयार पारिएको छ । यस अनुसन्धानमा अघिल्ला अध्ययन अनुसन्धानलाई हुबहु नसारी आफ्नो भाषाशैलीमा तयार पारिएको छ । यो अनुसन्धान तयार पार्दसम्म आज भन्दा अगाडी कहि कतै पेश नगरी आफैले तयार पारेको छु ।

बालकृष्ण अधिकारी
एम. एड्. दोस्रो वर्ष

विषय : सिफारिस पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, सुन्दरहरैँचा, मोरङको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या शिक्षा मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि छात्र बालकृष्ण अधिकारीले **उराँउ समुदायको सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको शोध-पत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखनप्रति म सन्तुष्ट भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

मनिसकुमार थापा

शोध निर्देशक

मिति : २०७४/ /

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस, सुन्दरहरैँचा मोरङ, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या शिक्षा मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्र बालकृष्ण अधिकारीले उक्त तहको द्धितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गर्नु भएको **उराँउ समुदायको सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको शोध पत्र यस शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क.स. नाम पद
हस्ताक्षर

१. जनार्दन गुँरागाईं विभागीय प्रमुख

....

२. मनिसकुमार थापा शोध निर्देशक

....

३. बाह्य परीक्षक

....

मिति : २०७४/ /

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत एम. एड्. दोस्रो वर्षको शोधपत्र पूरा गर्न "उराँउ समुदायको सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन" शीर्षकमा तयार पारिएको अनुसन्धान हो ।

यो अनुसन्धान तयार पार्ने सिलसिलामा मुख्यतः आफ्नो अमूल्य सल्लाह, सुझाव र मार्गनिर्देशन प्रदान गर्नुहुने मनिषकुमार थापा यसैगरी सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका श्रद्धेय गुरुहरू क्याम्पस प्रमुख प्रेमप्रसाद भट्टराई, स्नातकोत्तर तहका संयोजक केशवराज भट्टराई स्वास्थ्य तथा जनसंख्या शिक्षा विभागका प्रमुख जर्नादन गुरागाई र विषय शिक्षकहरू कृष्ण प्रसाद भुर्तेल, बालकृष्ण खड्का, मनीषकुमार थापा, सन्तोषप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यसै गरी मोरङ बुढीगंगा गाउँपालिकाका सचिव, यसै गाउँपालिकाका कार्यरत मातृशिशु कार्यकर्ता महिला स्वयम्सेविका, विभिन्न संघ-संस्था तथा उराँउ समुदायका उराँउ बासिन्दाहरूप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

यो अनुसन्धान तयारीमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने पुजनीय आमाबुबा, महानुभावहरू, सहपाठी साथीहरू तथा सम्पूर्ण उत्तरदाताहरू र कम्प्युटर टङ्कनमा सहयोग गर्नुहुने मोर्डन कम्यूनिकेशन तथा कम्प्युटर सेन्टरका प्रो. धर्मेन्द्र दुलाल र योगेन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

बालकृष्ण अधिकारी

एम. एड्. दोस्रो वर्ष

शोधसार

यस अध्ययन मोरङ जिल्ला बुढीगंगा गाउँपालिका वडा नं. ६ र ७ मा स्थित उराँउ समुदायमा सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको विषयमा खोजी गरी त्यस सम्बन्धी देखिएका समस्याहरूलाई समाधान गर्नुको लागि सुझावहरू संकलन गर्नु मुख्य उद्देश्य हो ।

यस अध्ययन बुढीगंगा गाउँपालिका वडा नं. ६ र ७ को उराँउ समुदायमा जम्मा ५२ घरधुरीका २६० जनसंख्या मध्ये २९ प्रतिशतले ७४ जनालाई सामान्य सम्भावनायुक्त नमुना छनोटको आधारमा जनसंख्याको रुपमा लिई अन्तरवार्ता सूचीको प्रयोग गरेर तथ्याङ्कहरूको संकलनलाई व्याख्यात्मक र संख्यात्मक अनुसन्धान ढाँचामा सम्पन्न गरिएको छ ।

अध्ययनबाट प्राप्त नतिजालाई हेर्दा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धि जानकारी भएका ४०.५४% र नभएका ३९.४६% रहेको पाइयो । यस समुदायमा २० वर्ष अगाडी नै विवाह गर्नेको संख्या बढी अर्थात ६६.२९% रहेको पाइयो । सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी जानकारी नभएकोकारण पोषण खाना, सुई, खोप स्वास्थय परिक्षण आदिको अभावको कारण शिशुको मृत्यु भएको उत्तर दिनेको संख्या २८.३८ % पाइइो । गर्भावस्थामा ४ पटक स्वास्थ्य परिक्षण गर्न जाने ३१.०८% रहेको पाइयो । पत्नीलाई गर्भावस्थामा जाँच गर्नसँगै लेर जाने पती ४१.८९% र नजाने ५८.११% रहेको पाइयो । गर्भावस्थामा थप पौष्टिक खाना खानेभन्दा नखानेको संख्या बढी अर्थात ७२.९६% पाइयो । बच्चालाई लगाउनु पर्ने खोपको जानकारी भएका पती ४४.५९% र नभएका ५५.४१% रहेको पाइयो । महिलाहरूले परिवार नियोजनको अस्थायी साधानको रुपमा डिपोलाई अपनाउने ३५.१४ पुरुषहरूले परिवार नियोजनको साधान प्रयोग गर्ने १६.२३% र नगर्ने ८३.७८ रहेको पाइयो ।

अध्ययनबाट प्राप्त भएको प्राप्ति र निष्कर्षलाई हेर्दा देखिएको समस्यालाई समाधान गर्नको निम्ति स्वास्थ्य सेवा विभाग सरकारी तथा गौह्र सरकारी संघ, संस्था र स्थानीय निकायको समन्वयनमा समुदायमा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकेको खण्डमा प्रजनन् स्वास्थ्य र सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी समस्यालाई कम गर्न सकिन्छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पेज नं.
घोषणापत्र	i
सिफारिस पत्र	ii
स्वीकृति पत्र	iii
कृतज्ञता ज्ञापन	iv
शोधसार	v
संक्षिप्त शब्दावली	vi
विषयसूची	vii
तालिका सूची	x
चित्र सूची	xi
परिच्छेद-एक	
परिचय	
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरू	६
१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्न	६
१.५ अध्ययनको महत्व	६
१.६ अध्ययनको परिसीमा	७
१.७ अध्ययनमा प्रयोग भएका पारिभाषिक शब्दावली	८
परिच्छेद - दुई	
सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा	
२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१०
२.३ सम्बन्धित साहित्यको उपादेयता	१२
२.४ अवधाराणात्मक ढाँचा	१३
परिच्छेद - तीन	
अध्ययन विधि र प्रक्रिया	

३.१ अनुसन्धान ढाँचा र विधि १५
३.२ जनसङ्ख्या, नमुना र नमुना छनोट रणनीति १५
३.३ अध्ययनको क्षेत्र १५
३.४ तथ्याङ्क संकलनका स्रोतहरू १६
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया १६
३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण प्रक्रिया १६

परिच्छेद चार

तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ वैवाहिक स्थिति १७
४.१.१ महिलाको विवाह गर्दाको उमेर १७
४.१.२ पहिलो गर्भधारणको उमेर १८
४.१.३ सुरक्षित मातृत्वबारे जानकारी प्राप्त महिला १९
४.१.४ सुरक्षित मातृत्व बारे जानकारीको माध्यम १९
४.२ गर्भावस्था २१
४.२.१ गर्भावस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण २१
४.२.२ गर्भावस्थामा जुकाको औषधी खाएको विवरण २२
४.२.३ गर्भवतीले टि.टि. खोप लगाएको अवस्था २३
४.२.४ गर्भावस्थामा थप पौष्टिक खाद्यको विवरण २४
४.३ सुत्केरी अवस्था २४
४.३.१ सुत्केरी गराउने स्थान २५
४.३.२ प्रसब अवस्थामा देखिएको समस्या २५
४.३.३ बच्चाको नाल काट्न प्रयोग गरेको साधन २६
४.३.४ बच्चालाई दूध बाहेक अन्य थप खाना खुवाएको समय २७
४.३.५ बच्चालाई दूध बाहेक थप खानाको विवरण २८
४.३.६ बच्चा बिरामी हुँदा जँचाउन लैजाने स्थान २९
४.३.७ बच्चाको मृत्युको कारण ३०
४.४ सुरक्षित मातृत्वमा पुरुषको भूमिका ३२
४.४.१ गर्भावस्थामा पत्नीलाई गरेको सहयोग विवरण ३२

४.४.२ गर्भ जाँच गराउन पतिसँगै गएको विवरण ३३
४.४.३ बच्चाको स्वास्थ्य प्रति ध्यान दिने पतिको विवरण ३४
४.४.४. नौ महिना पछि बच्चालाई खोप लगाउने प्रति पतिको ज्ञान ३५
४.५ परिवार नियोजन ३६
४.५.१ परिवार नियोजनको विषयमा खुलेर कुरा गर्ने दम्पति ३६
४.५.२ परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने महिला ३७
४.५.३ पतिले परिवार नियोजनको साधन प्रयोगको विवरण ३८
४.६ प्राप्ति तथा सारांश ३९
४.६.१ प्राप्ति ३९
४.६.२ सारांश ४१

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष तथा सुझाव

५.१ निष्कर्ष ४३
५.२ सुझावहरू ४३
५.२.१ नीति निर्माता तहका लागि सुझाव ४३
५.२.२ अभ्यासकर्ताका लागि सुझाव ४४
५.२.३ अनुसन्धान कर्तालाई सुझाव ४४
सन्दर्भ सूची
अनुसूची

तालिका सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१.	विवाह गर्दाको उमेर	१७
२.	पहिलो गर्भधारणको उमेर	१८
३.	सुरक्षित मातृत्वबारे ज्ञान	१९
४.	गर्भ परीक्षण	२१
५.	गर्भावस्थामा जुकाको औषधी खाएको विवरण	२२
६.	गर्भवतीले टि.टि. खोप लगाएको अवस्था	२३
७.	गर्भावस्थामा थप पौष्टिक खाना	२४
८.	सुत्केरी गराउने स्थान	२५
९.	नाल काट्न प्रयोग गरिएको साधन	२७
१०.	बच्चालाई थप खानाको समय विवरण	२८
११.	बच्चालाई जँचाउन लैजाने स्थान	३०
१२.	बच्चाको मृत्युको कारण	३१
१३.	गर्भ जाँच गराउँदा पति साथमा गएको विवरण	३३
१४.	बच्चाको स्वास्थ्य प्रति पतिको ध्यान	३४
१५.	परिवार नियोजनको विषयमा खुलेर कुरा गर्ने दम्पति	३६
१६.	पतिले परिवार नियोजनको साधन प्रयोगको विवरण	३८

चित्र सूची

चित्र नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१.	सुरक्षित मातृत्को जानकारीको माध्यम	२०
२.	प्रसब अवस्थामा देखिएको समस्याको अवस्था	२६
३.	बच्चालाई दूध बाहेक थप खानाको विवरण	२९
४.	गर्भावस्थामा पत्नीलाई गरेको सहयोग विवरण	३२
५.	नौ महिना पछि बच्चालाई खोप लगाउने प्रति पतिको ज्ञान	३५
६.	परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने महिला	३७

संक्षिप्त शब्दावली

आई.सी.पी.डी.	इन्टरनेसनल कन्फ्रेन्स अन पपुलेसन एन्ड डेभेलपमेन्ट
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
टि.टि.	टिटानस टक्साइड
डी. पी. टी.	डिप्थेरिया पट्युसिस टक्साइड
बी.ए.सी.	बिहेभियर एडप्टेसन कर्भ
AIDS	Acquired Immuno Deficiency Syndrome
HIV	Human Immunodificiency Virus
IUD	Intra Uterine Device
WHO	World Health Organization